

- Megjegyzendő, hogy a váltságdíj követelését sem a földalatti állam, sem a társadalom nem ítélte el határozottan. Vö. a földalatti állam etikai kódexe–Büntetések c. fejezet. vö. J. Grabowski idézett műve, „*Ja tego żyda znam!*” *Szantażowanie Żydów w Warszawie 1939–1945*, [Én ezt a zsidót ismerem! Zsidók feljelentése Varsóban, 1939–1943], Warszawa 2004. Jellemző volt az is, hogy elhallgatták, ha segítették a zsidókat. vö. J. T. Gross: *Sqwiędzi, Złote żniwa* [Szomszédok, Aranyat aratni].¹⁰ [Bez autora] Komunikat Agencji Prasowej, numer z 7 października 1942. /Szerző megnevezése nélkül/ A Sajtótügynökség Közleménye, 1942. október 7-i szám
- ¹¹ A. Margolis-Edelman, *Tego, co mówili, nie powtórzę...*, [Amit mondtak, nem ismétlem el...] Wrocław 1999.
- ¹² Uo. 88.
- ¹³ Uo. 90.
- ¹⁴ Ezek a szövegek megtalálhatók Adam Michnik antológiájában: *Przeciw antysemityzmowi [Az antiszemitizmus ellen]* Warszawa 2010, 2. köt. Főleg az alábbiakra gondolok: M. Jastrun, *Potęga ciemnoty*, [A sötétség hatalma], uo. 2–9, Z. Libera, *Antysemityzm*, [Antiszemitizmus], uo. 9–16, J. Andrzejewski, *Zagadnienie polskiego antysemityzmu [A lengyel antiszemitizmus kérdése]*, valamint K. Wyka, *Potęga ciemnoty potwierdzone*, [A sötétség hatalma beigazolódott] 30–33; J. Przyboś, *Hańba antysemityzmu*, [Az antiszemitizmus szégyene], uo. 225–228.
- ¹⁵ Ł. Krzyżanowski, *Dom, którego nie było. Powroty ocalalych do powojennego miasta*, [A ház, amely nem volt. Megmenekültek visszatérése a háború utáni városba], Wołowiec 2016.
- A könyv a háború után Radomba visszatérő zsidókról szól. Leírja a tömeges kisajátításokat, a gyilkosságokat, amelyeket senki nem büntetett, a Honi Hadsereg maradvány osztagainak parancsnokaitól származó felhívásokat, amelyek a zsidókat emigrálásra szólították fel, szomszédjaikat pedig arra, hogy rekesszék ki őket. Az általános antiszemitizmust nemcsak az alacsony társadalmi rétegek körében, hanem a magasabb társadalmi csoportok körében is, illetve mind a régi, mind az új állam szerveinek tényleges tevékenységét, hogy csak a miliciára utaljunk.
- ¹⁶ J. Andrzejewski, *Wielki tydzień*, [Nagyhét] in: Uő: *Nibyga i inne opowiadania [Ligetféle és más elbeszélések]* Warszawa 1967. Valamennyi idézet ebből a kiadásból való.
- ¹⁷ A Szürke Seregek a lengyel cserkészszövetség konspirációs fedőneve volt a megszállás alatt Lengyelországban. Különböző korosztályokhoz tartozó, 12 évesnél idősebb gyerekek és fiatalok tartoztak a csapataikhoz, amelyek tevékeny részt vállaltak az ellenállásban, pl. tábori postaszolgálatot, egész-

- ségügyi szolgálatot teljesítettek, röplapokat hordtak szét. Az idősebbek katonai kiképzést is kaptak, és a Honi Hadsereg soraiban részt vettek a fegyveres harcokban. (A ford. megj.)
- ¹⁸ Anna, vagyis az „igazi katolikus nő” alakja eredményesen lehetetleníti el, hogy feltegyük a kérdést, hogyan is fest történetileg a katolicizmus és az antiszemitizmus viszonya. De Błoński szövegében is ezt a stratégiát láthatjuk: „nem voltunk eléggé katolikusok” – mondja, és az az előítélet nála is felbukkan, hogy a katolicizmusnak kellene megszabadulnia, mint valami ballaszttól, mintegy kigyógyulnia az antiszemitizmusból. Ami történetileg nézve nem tűnik megalapozottnak. J. Błoński, *Biedni Polacy patrzą na getto*, [Szegény lengyelek a gettót nézik], in: *Przeciw antysemityzmowi*, [Az antiszemitizmus ellen], i. m. 2. köt., 1076–1091.
- ¹⁹ Az osztag néhány tucatnyi tagot számlál, voltaképpen gyerekekből áll: a „*Czatornával*” [Wajda filmjével – A ford.] és a varsói felkeléssel kapcsolatos asszociációk önkéntelenül is felmerülnek. A gettóba történő behatolás jelenetei közé bevágva a feszülten cigarettát sodró Irena képe, aki az ágyban rágyújt. Épp a rágyújtás pillanatában hallani a sortűz hangját. A két cselekményszál párhuzama csak még jobban kiemeli a kontrasztot, a passzív Irenával szemben ott vannak a cselekvő ifjak, akik a reménytelen küzdelemre indulnak, hogy feláldozzák az életüket.
- ²⁰ Utalás Cz. Miłosz ismert, 1945-ben megjelent versére: „*Szegény keresztény a gettót nézi*” In: Cz. Miłosz: *Múzium palotája*. Európa, Budapest, 1986. ford. Bojtár Endre. Cz. Miłosz fogalmazza meg ebben a versében, hogy a keresztények a közönyűvel vétkeztek, ezt a gondolatot fejt ki Jan Błoński a lengyelekre vonatkoztatva.
- ²¹ J. Błoński, Uo. 1086.
- ²² *Zarys krajobrazu. Wieś polska wobec zagłady Żydów 1942–1945*, [A tájkép rajza. A lengyel falu a soá idején, 1942–1945/], szerk. B. Engelking, J. Grabowski, bev. K. Persak, Warszawa 2011; B. Engelking, *Jest taki piękny słoneczny dzień... , Losy Żydów szukających ratunku na wsi polskiej 1942–1945*, [Olyan szép napsütéses nap van... A lengyel faluban menedéket kereső zsidó sorsa 1942–1945], Warszawa 2011; J. Grabowski, *Judenjagd. Polowanie na Żydów 1942–1945. Studium dziejów pewnego powiatu*, [Judenjagd. Vadászat zsidókra 1942–1945. Egy bizonyos járás története], Warszawa 2011.
- ²³ I. Grudzińska Gross, Jan Gross, *Złote żniwa*, [Aranyat aratni], Kraków 2011.
- ²⁴ Uo. 37.
- ²⁵ Uo. 131.

Kántor Zsolt Siloám tava

Olykor új önmagukká változnak át régi elvek.
Minél igazságosabb volt az én annál bűnösebb lett.
Mert a hivatkozást, az érdeket tolta be az ész.
Új álarcát mutatta meg az őszinteség -

Lám, az eufónia egy csipkés makáma.
Lehet, hogy Eufónia kedvese a szó holdján.
S betöltekezik a jókedv a lajtorján.
Majd az ágy kezd álmodni mint szoba lelke.

A történelem habarcsba van keverve
Brüsszeli bort iszik, és norvég halat zabál.
De a kölnije kínai, a zoknija román.
Csak az ihlete magyar, mint öblös merőkanál.

S a morált, mint egy kontextus nélküli verset.
Mégműveli, mint újraálmódott kertet.